

ISSN 2518-7503

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 14

Рівне – 2020

УДК 159.92: 316.612

Корчакова Наталія

доктор психологічних наук,
професор кафедри вікової та педагогічної психології
Рівненського державного гуманітарного університету
<http://orcid.org/0000-0003-1164-3370>
DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi14.158

РОЗВИТОК ПРОСОЦІАЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ СТРУКТУРИ ГРУПИ

Анотація. Матеріал присвячений висвітленню питань взаємодетермінації просоціального становлення підлітка і процесів формування групи. На основі аналізу життєдіяльності новоствореної гімназійної спільноти доводиться, що формування нової групи і особистісний розвиток учня є взаємопов'язаними змінними, особливо у контексті формування важливих соціальних якостей. У статті піднімаються питання наслідків адаптації до нових умов шкільного життя та оцінювання підлітками своїх соціальних компетенцій. Зазначається, що реальна просоціальна поведінка позитивно корелює з показниками соціальної адаптації, у той час як із іншими різновидами адаптаційних процесів (психічними та психофізіологічними) такий зв'язок відсутній. Обговорюються статусні позиції учня та його ставлення до членів своєї спільноти. Простежуються зв'язки між мірою прийняття однолітками та декларуванням підлітками готовності до надання допомоги іншим. У дослідженні доводиться, що реальна просоціальна поведінка учня корелює з його емпатійними налаштуваннями, особливо із таким її компонентом як дієва емпатія. Обсяг вибірки – $N=32$; її вікова характеристика: $M = 11,2$ р. (на початку дослідження), $M=13,4$ р. (на заключному етапі).

Ключові слова: просоціальна поведінка, допомога, емпатія, адаптація, статус, група.

Постановка проблеми. Підлітковий період пов'язаний із інтенсивними змінами у світосприйнятті молодшої людини, її перегляді ставлень до світу та до себе самої. Цей процес об'єднує в собі дві різномодальні стратегії: виокремлення свого унікального Я та прагнення до соціального приєднання. Розуміння вікового генезу психосоціального розвитку підлітків неможливе без урахування цих двох тенденцій та простеження взаємозв'язку між ними.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Питання просоціального розвитку у період підліткового віку інтенсивно розробляються у вітчизняній і зарубіжній психологічній теорії і практиці. На сьогодні простір наукових пошуків характеризується як широтою ліній аналізу, так і розмаїттям підходів до розуміння природи просоціальності та її становлення. До основних напрямків вивчення можна віднести: дослідження сформованості просоціальних налаштувань підлітків, їх ціннісно-гуманістичних орієнтацій (Молчанов, 2014; Eisenberg, 2015; Boxer, 2004; Blake, Piovesan, Montinari, Warneken, & Gino, 2015), вивчення особливостей емпатійних відгуків (Журавльова, 2007; Barr, 2007), простеження вікової динаміки просоціального розвитку (Кириченко, 2014; Корчакова, 2017; House, 2013; Nantel-Vivier, 2009). Однією із важливих ліній наукового аналізу є простеження взаємозв'язку між груповими процесами, статусами та схильністю до просоціальних форм поведінки (Pakaslahti, 2002; Barry, Wentzel, 2006; Корчакова, 2019).

Метою повідомлення є презентація матеріалів емпіричного дослідження взаємозв'язку соціальної адаптації та соціометричного статусу з розвитком просоціальної стратегії особистості у період молодшого та середнього підліткового віку.

Процедура дослідження. У дослідженні брали участь 32 учні Рівненської української гімназії. Експериментальна робота проводилася впродовж трьох років. Обстеження здійснювалися із дотриманням етичних принципів психолого-педагогічних досліджень, згоди батьківського комітету та адміністрації навчального закладу. Всі опитування підлітків проводилися за участю шкільного психолога. У роботі використовувалися наступні емпіричні методи: «Емоційна, когнітивна і дієва емпатія» (ЕКДЕ) (авт. Троїцька, 2015); «Мотивація допомоги» (авт. Нартова-

Бочавер); «Визначення рівня самооцінки» (авт. Ковальов); «Анкета на визначення ступеня шкільної адаптації» (модифікація Баранюк); експертне оцінювання просоціальних тенденцій (авт. Корчакова). Статистична обробка результатів дослідження проводилася за допомогою комп'ютерних програм «SPSS 17». Для обробки використовувалися методи математичної статистики: коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона (r) та непараметричний U-критерій Манна-Уїтні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адаптація до середньої ланки школи для більшості підлітків пов'язана із зміною класного колективу. Для наших респондентів входження у підлітковий період також співпало із зміною звичних первинних угруповань. Нова шкільна спільнота сформувалася із випускників початкової ланки декількох освітніх установ. Зважаючи на значущість початкового етапу формування учнівського колективу на подальший особистісний розвиток школярів ми виконали спостереження за перебігом адаптаційного процесу та його результатами. Як засвідчують проведені обстеження, адаптаційний процес, у переважній більшості учасників, пройшов успішно. По його завершенню, у поведінці і ціннісній сфері підлітків чітко простежувалося домінування позитивних переживань, пов'язаних із новим учнівським колективом та новим гімназійним середовищем. Це дозволило віднести більшість із них (відповідно 90,6 та 93,8 відсотки) до високого рівня пристосування за показниками психологічної і соціальної адаптації (див. табл. 1.).

Таблиця 1.

Рівні адаптації підлітків до нового шкільного колективу та умов навчання в гімназійній освітній установі

Рівневі показники адаптації	Показники наповнюваності підгруп за ознаками різних типів адаптації		
	психофізична	психологічна	соціальна
високий	68,8	90,6	93,8
середній	31,3	9,4	6,3
низький	-	-	-

Під час опитування підлітки вказали на наявність задоволеності своїм колективом, статусом у колі однолітків, характером стосунків із учителями, змінами, що відбулися у їхніх взаєминах із батьками. Зазначимо, що наявність певних несприятливих тенденцій у перебігу адаптаційного процесу було простежено лише за психофізичною складовою. У третини учасників опитування (31,3 відсотки) діагностовано середній рівень психофізіологічної адаптації, що свідчить про наявність ознак втоми, зниження працездатності, і як наслідок, бажання уникнути чи обмежити навчальне навантаження.

За нашим розумінням, швидкість і легкість адаптації до гімназійного середовища може виступати підґрунтям для розгортання позитивних тенденцій у розвитку самосвідомості підлітків та формуванні їх просоціальних установок. Для перевірки цієї гіпотези нами було простежено стан і динаміку самооцінчного конструкту. Враховуючи його багатоаспектність, увага зосереджувалася на самоаналізі підлітками значущих соціальних якостей і характеристик. Як відомо, поведінка людини взагалі, і її готовність до просоціальних проявів зокрема, значною мірою детерміновані самооцінними стратегіями. Уявлення підлітка про ставлення до нього інших людей, відчуття ним бажаності соціальної підтримки зі сторони оточуючих, наявність адекватної системи уявлень про свої соціальні компетентності та їх оцінювання є важливою передумовою соціальної активності особистості.

Як показало обстеження, по завершенню адаптаційного періоду високий рівень самооцінки було діагностовано у третини учасників експерименту (28,1 відсотків). Для цих підлітків характерне позитивне сприйняття як свого статусу у колі однолітків, так і достатньо висока впевненість щодо наявності у них соціально значущих особистісних рис. Третина учасників була віднесена нами до підгрупи із середнім рівнем самооцінки. За шкалами самооцінювання вони

набрали від 26 до 45 балів (із 128 можливих), що вказує на відсутність переживань «комплексу неповноцінності» та помірну схильність до конформізму.

Найбільшою за чисельністю виявилася підгрупа підлітків з низьким рівнем визнання своєї соціальної привабливості для інших та сформованості належних комунікативних умінь. Сюди були віднесені підлітки, які болісно сприймають критичні зауваження на свою адресу, намагаються завжди зважати на думку інших та часто страждають від комплексу неповноцінності. Для підлітків цієї підгрупи характерні негативні атрибутивні приписи, наявність побоювань, що інші вважають їх некомпетентними, насміхаються з них та іронізують над ними. У членів цієї підгрупи простежуються побоювання щодо своєї зовнішньої непривабливості, чи наявності соціально непривабливих рис, таких як сором'язливість, низька ініціативність, невмілість.

Провівши співставлення показників соціальної і психологічної адаптації з самооцінкою підлітками власних афіліативних установок та рефлексії комунікативних умінь і соціально значущих якостей ми переконались у помилковості первинної гіпотези. Між змінними показників соціальної і психологічної адаптації та показниками самооцінки соціальних компетенцій кореляційний зв'язок не простежується (коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона відповідно $r = -0,28$ ($p > 0,05$) та $r = -0,05$ ($p > 0,05$)).

Ретестування, проведене через рік, засвідчило стійкість самооціночних показників. Розподіл учасників дослідження на три підгрупи за рівневими показниками самооцінювання фактично не змінився. На нашу думку, достатньо великий обсяг підгрупи із низьким рівнем самооцінки пов'язаний із підвищеною критичністю молодших підлітків в оцінюванні своїх соціальних статусів та компетенцій. Пошук власної ідентичності загострює процеси співставлення себе з іншими та підвищує схильність до сумнівів щодо цінності Я, проявах обережності в оцінюванні особистісних якостей.

Наявність цих тенденцій загострює увагу до питань взаємозв'язку конативної та поведінкової складової особистості підлітків, особливо у контексті їх гуманістично зорієнтованих проявів. Чи впливає рівень самооцінки на просоціальну поведінку у молодшому підлітковому віці? Чи не призупиняє низьке самооцінювання формування просоціальних установок? Опитування експертів показало, що до кінця адаптаційного періоду у поведінці підлітків достатньо яскраво простежувалися три основні просоціальні тенденції: готовність до надання дієвої підтримки одноліткам, емпатійні прояви та схильність до поділу матеріальним ресурсом. Варто відзначити, що всі означені характеристики отримали високі бали. Із 10 можливих вони були оцінені у межах 7,4 – 7,7 балів. Отже, спостереження за поведінкою підлітків дозволяє констатувати їх схильність до використання у щоденному спілкуванні з однолітками гуманістично зорієнтованих форм поведінки. Простеження взаємозв'язку між застосуванням просоціальних стратегій (надання підтримки, вияв емпатійного відгуку, схильність до справедливого поділу) з характером перебігу адаптаційного процесу та його наслідками засвідчує наявність такої залежності. Зокрема, найяскравіша позитивна кореляція простежується між адаптаційними процесами та здатністю підлітків до емпатійного реагування на проблеми партнерів ($r = 0,468$). Достатньо високою є і міра зв'язку між готовністю підлітка до щедрої поведінки та його соціальною адаптацією (див. табл. 2).

Таблиця 2

Показники взаємозв'язку просоціальних форм поведінки та шкільної адаптації

Види шкільної адаптації	Показники кореляційного зв'язку між основними типами просоціальних проявів та шкільною адаптацією			
	готовність до дієвої підтримки	емпатійні прояви	схильність до щедрої поведінки	загальний показник просоціальності
психологічна адаптація	0,271	0,323	0,256	0,315
соціальна адаптація	0,385	0,468	0,571	0,532

Більш низький кореляційний зв'язок просоціальності і психологічної адаптованості, отриманий у дослідженні, є закономірним. Він свідчить про те, що позитивне налаштування на шкільне життя, навчальні заняття, прийняття нових навчальних вимог має лише дотичний вплив на систему стосунків у класі, а отже і бажання здійснювати альтруїстичні дії щодо однолітків.

Лонгitudна стратегія спостереження за формуванням системи зв'язків у класі дозволила проаналізувати особливості життєдіяльності підліткової спільноти у більш тривалій часовій перспективі. Нижче подані результати соціометричного обстеження класного колективу через два роки після його заснування. Як уже зазначалося, в дослідженні була використана методика «Утвори свій клас». Вона забезпечувала можливість проаналізувати не лише статусну структуру об'єднання, а й ставлення кожного члена спільноти до інших її членів. Отримані результати засвідчили, що вибірковість у ставленнях підлітків один до одного має досить широкий діапазон. Від яскраво вираженого прагнення до приєднання, до повного ігнорування та відторгнення. Зокрема, третина соціометричних виборів (32%) має невизначене чи негативне спрямування. У цих виборах позначені бажання підлітків призупинити спілкування з окремими членами спільноти. Найбільш критично підлітки поставились до трьох учнів класу.

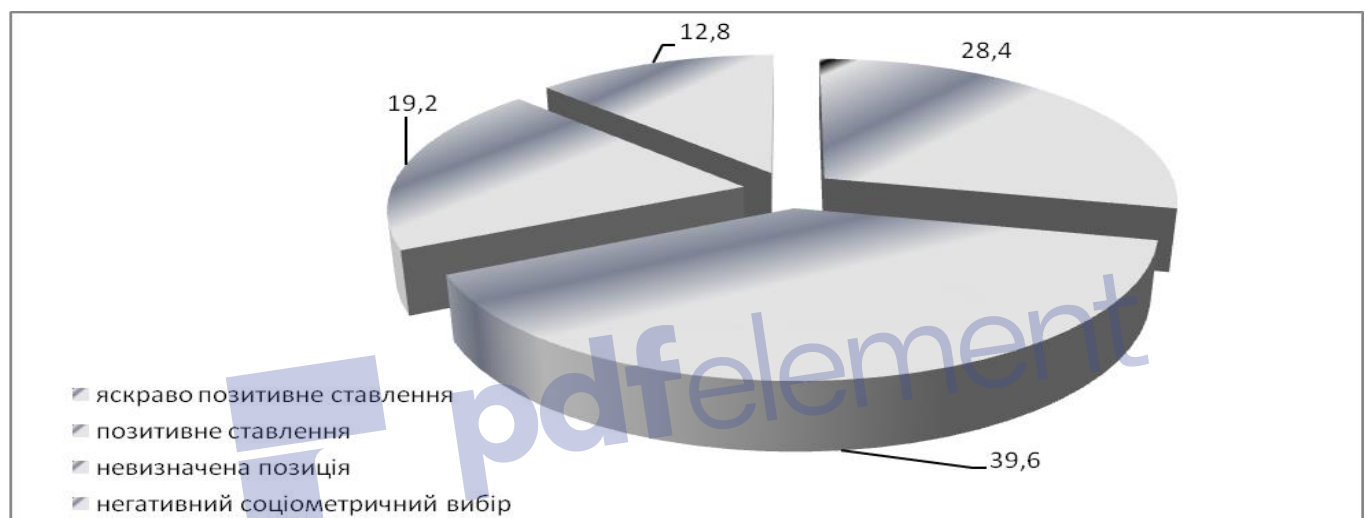

Рис. 1. Кількісні показники різних типів ставлення до однолітків у класі

Натомість, із усього масиву соціометричних виборів їх четверта частина (28,4%) позначала яскраво виявлене прагнення підлітків до приєднання. Обираючи критерій включення чи ігнорування однокласника при формуванні нової уявної спільноти, підлітки позначали свій вибір найвищою позицією – 2 бали («взьму обов'язково»). В цілому, аналіз структури класу дозволяє стверджувати, що інтеграційні процеси в учнівському колективі в основному завершилися. Більше половини дітей класу (59,4 %) мають достатньо високе визнання та доброзичливе ставлення з боку однолітків (коефіцієнт позитивного ставлення знаходиться у межах 1 – 0,9). Крім того, відносно 12,5% учнів класу було зафіксоване визнання помірною ступеня (коефіцієнт від 0,8 до 0,7).

Домінування атмосфери прийняття в шкільній спільноті стимулює формування в учнів позитивних суб'єктивних орієнтацій на клас, установок на приєднання. Показник кореляції між статусними позиціями членів спільноти і їх суб'єктивними ставленнями до однокласників засвідчує наявність помірного зв'язку між цими змінними ($r = 0,436$ ($p < 0,05$)).

Все ж варто відзначити, що незважаючи на благополуччя колективу (вчителі і учні вважають клас згуртованим), у процесі опитування потенціал позитивного прийняття однолітків було використали частково – лише на 38 %. Враховуючи також наявність негативних виборів варто визнати, що система внутрігрупової диференціації та психологічної атмосфери в класі вимагає подальшої психологічної курації та інтенсифікації тимбилдингу.

Виходячи з предмету нашого дослідження ми виконали співставлення показників соціометричного визнання, яке отримали підлітки за результатами діагностичної процедури «Утвори свій клас» та оцінками їх просоціальних схильностей (методика експертного оцінювання). Застосування прийому визначення лінійної кореляції Пірсона дозволило підтвердити

припущення про тісний взаємозв'язок означених змінних ($r = 0,59$ ($p < 0,01$)). Гуманістично зорієнтована поведінка виокремлюється партнерами по спілкуванню і виступає важливим чинником при формуванні підлітками уявної спільноти. Співставлення різних форм просоціальних самовиявів як предикторів позитивного соціометричного статусу засвідчує, що найчіткіший зв'язок простежується між змінною статусу та показниками дієвої підтримки. Допомога іншим у процесі навчальної діяльності не лише позитивно оцінюється однолітками, а й виступає вагомою підставою для надання переваг цьому партнеру та його соціометричному визнанню ($r = 0,58$ ($p < 0,01$)).

Вагому роль у формуванні вибіркового ставлення підлітків до однокласників є також їх готовність до емоційного відгуку на проблеми Інших. Показник зв'язку статусу і емпатії засвідчує наявність середнього ступеню зв'язку цих змінних за шкалою Чеддока ($r = 0,56$ ($p < 0,01$)). Зазначимо, що найменш чіткий зв'язок простежується між здатністю до поділу (дарування, пригосщення, справедливий розподіл) та соціометричними виборами ($r = 0,482$ ($p < 0,01$)).

Поведінка учнів у класі значною мірою детермінована їх ціннісними орієнтаціями. Саме вони є тією особистісною нормативною базою, яка задіюється у процесі прийняття просоціальних рішень. Усвідомлення підлітками своїх гуманістичних налаштувань ми вивчали за допомогою методики Бочавер. Цей діагностичний інструментарій дозволяє встановити декілька важливих особистісних налаштувань: від загального позитивного ставлення до людей (Мені завжди хочеться розділити з людьми все найкраще у моєму житті), до розуміння необхідності підтримувати і допомагати партнерів (Мені здається, що багатьом людям необхідна моя допомога) та відчуття власних просоціальних компетенцій (Я відчуваю, що в змозі допомогти іншим людям).

За результатами обстеження було встановлено, що молодші підлітки показали достатньо високий рівень атрибутивного визнання просоціальних налаштувань Середній бал по вибірці 8,2 із 12 можливих. Це засвідчує, що підлітки усвідомлюють значущість гуманістичної взаємодії з іншими людьми. Вони високо оцінюють свої емпатійні нахили, декларують прагнення зберігати добрі стосунки з іншими як головну цінність. У той же час, у відповідях на деякі питання чітко простежується підлітковий максималізм. Насамперед це стосується задекларованих ставлень до неуспішних чи малопривабливих партнерів. По відношенню до них багато школярів вказали на свою неготовність діяти просоціально. Співставлення атрибутивних приписів щодо просоціальних налаштувань із статусними показниками вказує на існування зв'язків між цими змінними ($r = 0,35$ ($p < 0,05$)). Його наявність засвідчує, що ціннісні установки особистості прочитуються партнерами і враховуються ними при здійсненні соціометричних виборів.

Ще яскравіше ця тенденція простежується при співставленні статусних позицій молодших підлітків із показниками їхніх емпатійних схильностей. Для діагностики емпатії у дослідженні використовувалася методика Троїцької «Емоційна, когнітивна і дієва емпатія» (ЕКДЕ). Вона дозволяє простежити уявлення особистості щодо декількох компонентів емпатійних налаштувань: дієвого, когнітивного, емоційного позитивного і емоційного негативного. Як видно з таблиці 3. найвищі показники простежені за критерієм «дієва емпатія» (відповідно 27,5 бала). Це хороший результат, оскільки вказує на визнання підлітками схильності активно сприяти іншим у покращенні їхнього емоційного самопочуття та вирішенні їхніх проблем. Варто відзначити, що дієва емпатія в наукових джерелах розглядається як одна із мотиваційних основ допомагаючої поведінки.

Таблиця 3.

Кількісні показники визнання емпатійних схильностей

Розподіл вибірки за статтю	Показники середніх значень за різними видами емпатії (у балах)				
	емоційна		когнітивна	дієва	загальна
	позитивна	негативна			
дівчата	27,000	25,333	25,556	30,556	108,444
хлопці	23,933	23,200	24,133	25,600	96,867
середні	25,083	24,000	24,667	27,458	101,208

В цілому, показники, отримані за основними компонентами емпатійного відгуку, вказують на середній рівень сформованості якості. Співставлення загального показника емпатії і соціометрично-статусних позицій учнів у класному колективі засвідчують наявність позитивного зв'язку цих змінних ($r = 0,49$ ($p < 0,01$)). За рівнем сформованості емпатійного відгуку учасники дослідження були розділені на три рівневі групи. Як видно з рис 2. група високого і низького рівня мають однакові обсяги – 17 відсотків. Дві третини учасників обстеження (67 %) задекларували позиції, які дозволяють говорити про середній рівень сформованості емпатійних схильностей.

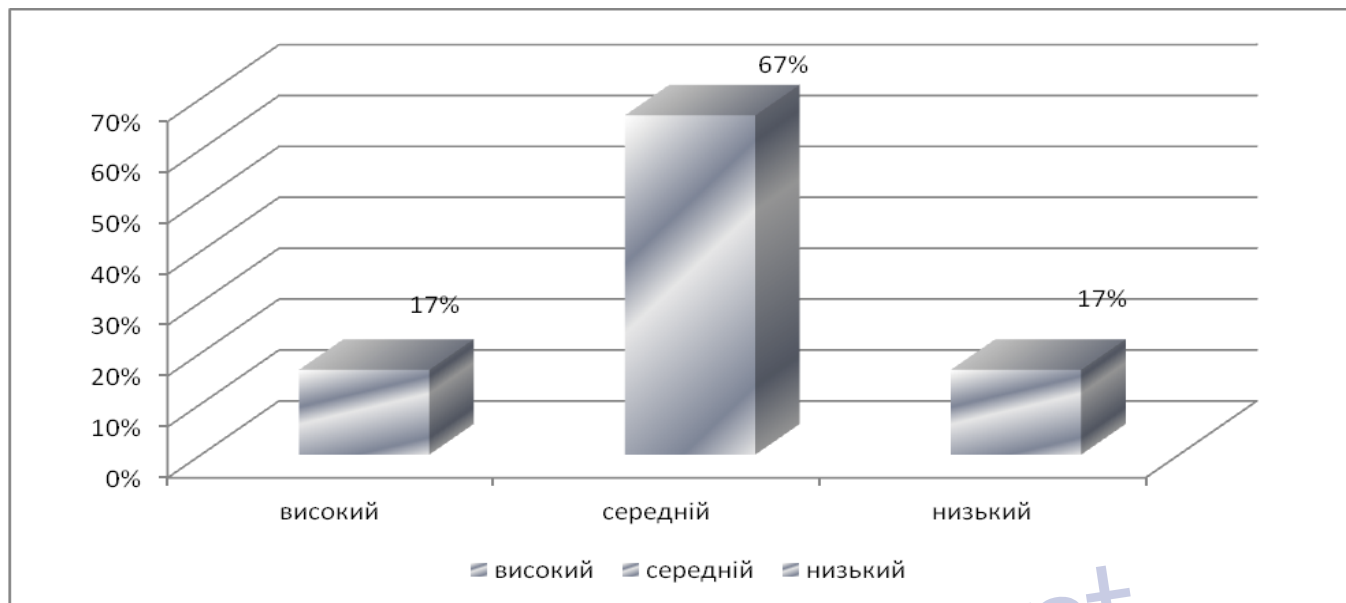

Рис. 2. Кількісні показники обсягу підгруп різного рівня сформованості емпатії (за методикою ЕКДЕ)

Вивчення питання гендерних особливостей атрибуції емпатійних налаштувань засвідчує, що у молодшому підлітковому віці відмінність простежується лише за показниками дієвої складової. Дівчатка демонструють більшу схильність до дієвого сприяння, що можна розцінювати як вияв їх фемінного типу розвитку (див. табл.4).

Таблиця 4.

Наявність гендерних відмінностей у різних видах емпатії

Критерій	Види емпатії				Загальний показник
	позитивна	негативна	когнітивна	дієва	
U Манна-Уїтні	46,500	54,000	60,000	36,5*	42,000

* $p < 0,05$

На другому місці за рівнем визнання відповідних нахилів стоїть позитивна емоційна емпатія (середній бал 25,1). Це свідчить про те, що підлітки яскравіше відчують здатність радіти успіхам однолітків, ніж співчувати їм при виникненні певних проблем. Середній бал за показником негативної емоційної емпатії склав 24 бала. В цілому отримані результати засвідчують, що підлітки мають схильність до переживання емпатійних почуттів, хоча на їх формування суттєвий вплив мають ситуативні чинники, одним із яких є відчуття своєї приналежності до групи.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що просоціальний розвиток у період підліткового віку значною мірою детермінований впливом внутрігрупових процесів та диференціацій. Гостра потреба у спілкуванні з однолітками породжує у підлітків прагнення до приєднання та ідентифікації. Змінні статусу, соціальної адаптованості не лише виокремлюються підлітками, а й впливають на їхню самосвідомість та розвиток просоціальності. У подальших дослідженнях доречно простежити

вплив негативних статусних позицій на загальний рівень розвитку просоціальних тенденцій та особливості просоціальної поведінки у непопулярних учнів класу.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Журавльова, Л. П. (2007) *Психологія емпатії: монографія*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Ильин, Е. П. (2013) *Психология помощи. Альтруизм, эгоизм, эмпатия*. Санкт-Петербург: Питер.
- Кириченко, В. І. (2014) Сучасні підходи до формування просоціальної поведінки учнів. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* (с. 84–86).м. Івано-Франківськ: "НАІР".
- Ковалёв, С. В. (1991) Тест-опросник «Определение уровня самооценки». Взято з https://infourok.ru/test-oprosnik_opredelenie_urovnya_samoocenki_s.v.kovalev-374172.htm
- Корчакова, Н. В. (2017) Просоціальність особистості: становлення та розвиток: Монографія. Рівне: Волинські обереги.
- Корчакова, Н. В. (2019) Дитяча просоціальність: стратегічний аспект. Р. Павелків, & Н. Корчакова (Ред.) *Особистість у контексті морального та професійного зростання: монографія* (с.22–39). Київ: «Центр учбової літератури».
- Мангутова, И. В. (2007) *Психолого-педагогические условия развития альтруизма у детей старшего подросткового возраста*. (Дис. канд. психол. н.). Нижегородский государственный архитектурно-строительный университет, Нижний Новгород.
- Молчанов, С. В.(2014) Условия и факторы решения моральных дилем в подростковом возрасте. *Национальный психологический журнал*. 4 (16), 42–51.
- Нартова-Бочавер, С. К. (1992). Экспериментальное исследование ситуационной изменчивости мотивации помощи. *Психологический журнал*. 13(4),15–23.
- Троицкая, Е.А. (2015) Особенности «Я-образа» у школьников подросткового и юношеского возраста в условиях раздельного и совместного обучения. *Вестник МГЛУ*, 18 (729), 116–127.
- Barr, J., Higgins-D'Alessandro, A. (2007). Adolescent Empathy and Prosocial Behavior in the Multidimensional Context of School Culture. *The Journal of genetic psychology*, (168), 231–50. <https://doi.org/10.3200/GNTP.168.3.231-250>.
- Barry C. M., Wentzel, K. R. (2006) Friend influence on prosocial behavior: The role of motivational factors and friendship characteristics. *Develop. Psychol.*, 42 (1), 153 – 163.
- Blake, P. R., Piovesan, M., Montinari, N., Warneken, F.& Gino, F. (2015), Prosocial norms in the classroom: The role of self-regulation in following norms of giving. *Journal of Economic Behavior & Organization*, (115), 18–29. Retrieved from <https://EconPapers.repec.org/RePEc:eee:jeborg:v:115:y:2015:i:c:p:18-29>.
- Boxer, P. Tisak, M., Goldstein, S. (2004). Is It Bad to Be Good? An Exploration of Aggressive and Prosocial Behavior Subtypes in Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*,. 33(2). <https://doi.org/10.1023/B:JOYO.0000013421.02015.ef>.
- Eisenberg, N., Spinrad, T. L., Knafo–Noam, A. (2015) Prosocial development In R. M. Lerner (Eds.) *Handbook of Child Psychology*. (7th ed., pp. 610–656), New York: Wiley.
- House, B. Silk, J., Henrich, J., Barrett, H ., Scelza, B., Boyette, A. Hewlett, B., McElreath, R., Laurence, S. (2013). *Ontogeny of prosocial behavior across diverse societies. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. <https://doi.org/10.1073/pnas.1221217110>.
- Nantel-Vivier, A., Kokko, K.,Caprara, G., Pastorelli, C., Gerbino, M., Paciello, M., Côté, S. ... & Tremblay, R. (2009). Prosocial development from childhood to adolescence: A multi-informant perspective with Canadian and Italian longitudinal studies. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, (50), 590 – 8. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2008.02039.x>.
- Pakaslahti, L., Karjalainen, A., & Keltikangas-Järvinen, L. (2002). Relationships between adolescent prosocial problem-solving strategies, prosocial behaviour, and social acceptance. *International Journal of Behavioral Development*, 26(2), 137–144. <https://doi.org/10.1080/01650250042000681>

REFERENCES

- Zhuravlova, L. P. (2007) *Psykhologhiia empatii: monohrafiia* [Psychology of empathy: monograph]. Zhytomyr: ZhSNU im. I Franka. [In Ukrainian]
- Ilin, E. P. (2013) *Psihologiya pomoschi. Altruizm, egoizm, empatiya* [Psychology of help: altruism, egoism, empathy]. Sant-Peterburg: Piter. [In Russian]
- Kyrychenko, V. I. (2014) Suchasni pidkhody do formuvannia prosotsialnoi povedinky uchniv [Modern approaches to the forming of students' prosocial behavior]. *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiyni potentsial* (с. 84–86). Ivano-Frankivsk: "NAIR". [In Ukrainian].
- Kovalov, S. V. (1991) Test-oprosnik «Opredelenie urovnya samootsenki» [Questionnaire "Diagnostic of self-esteem level"]. Retrieved from https://infourok.ru/test-oprosnik_opredelenie_urovnya_samoocenki_s.v.kovalev-374172.htm. [In Russian].
- Korchakova, N. (2017) *Human Prosociality: emergence and development: monograph*. Rivne: Volynski oberehy. [In Ukrainian]
- Korchakova, N. (2019) Children prosociality: strategic aspect. In R. Pavelkiv & N. Korchakova (Eds.) *Osobystist u konteksti moralnoho ta profesiinoho zrostantia: monohrafiia* [Personality in the context of moral and professional development] (с.22–39). Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury». [In Ukrainian]
- Manhutova, Y. V. (2007) *Psykhologo-pedahohycheskye uslovia razvytiia altruyzma u detei starsheho podrostkovoho vozrasta*. [Psychological and educational conditions of development of altruism in late adolescence] (Dissert of candidate of psychological science). Nyzhehorodskyyi hosudarstvennyi arkhitektorno-stroitelnyi universitet, Nyzhnyi Novhorod. [In Russian].
- Molchanov, S.V. (2014) Conditions and factors of solving moral dilemmas in adolescence. *National psychological journal*, 4 (16), 42–51. [In Russian, abstr. in English].
- Nartova-Bochaver, S. K (1992). Eksperimentalnoe issledovanie situatsionnoy izmenchivosti motivatsii pomoschi [Experimental study of situational variability of motivation of help]. *Psihologicheskii zhurnal* [Psychological journal]. 13 (4), 15–23. [In Russian].
- Troitskaya, E. A. (2015) Features of self-image in adolescent school students from single-sex and mixed-sex classes. *MSLU Bulletin*, 18 (729), 116–127. [In Russian].
- Barry C. M., Wentzel, K. R. (2006) Friend influence on prosocial behavior: The role of motivational factors and friendship characteristics. *Develop. Psychol.*, 42 (1), 153 – 163.
- Blake, P. R., Piovesan, M., Montinari, N., Warneken, F. & Gino, F. (2015), Prosocial norms in the classroom: The role of self-regulation in following norms of giving. *Journal of Economic Behavior & Organization*, (115), 18–29. Retrieved from <https://EconPapers.repec.org/RePEc:eee:jeborg:v:115:y:2015:i:c:p:18-29>.
- Boxer, P. Tisak, M., Goldstein, S. (2004). Is It Bad to Be Good? An Exploration of Aggressive and Prosocial Behavior Subtypes in Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*,. 33(2). <https://doi.org/10.1023/B:JOYO.0000013421.02015.ef>.
- Eisenberg, N., Spinrad, T. L., Knafo–Noam, A. (2015) Prosocial development In R. M. Lerner (Eds.) *Handbook of Child Psychology*. (7th ed., pp. 610–656), New York: Wiley.
- House, B. Silk, J., Henrich, J., Barrett, H., Scelza, B., Boyette, A. Hewlett, B., McElreath, R., Laurence, S. (2013). *Ontogeny of prosocial behavior across diverse societies. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. <https://doi.org/10.1073/pnas.1221217110>.
- Nantel-Vivier, A., Kokko, K., Caprara, G., Pastorelli, C., Gerbino, M., Paciello, M., Côté, S. ... & Tremblay, R. (2009). Prosocial development from childhood to adolescence: A multi-informant perspective with Canadian and Italian longitudinal studies. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, (50), 590 – 8. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2008.02039.x>.
- Pakaslahti, L., Karjalainen, A., & Keltikangas-Järvinen, L. (2002). Relationships between adolescent prosocial problem-solving strategies, prosocial behaviour, and social acceptance. *International Journal of Behavioral Development*, 26(2), 137–144. <https://doi.org/10.1080/01650250042000681>.

DEVELOPMENT OF PROSOCIALTY AND FORMATION OF INGROUP RELATIONSHIPS IN ADOLESCENCE

Nataliia Korchakova

Doctor of psychological sciences, professor,
Department of Developmental and Educational Psychology
Rivne State University of the Humanities
<http://orcid.org/0000-0003-1164-3370>
DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi14.158

Abstract. The issue of the interrelationship between the adolescents' social development and the processes of group formation is explored in present research. 32 adolescents ($M = 11.2$ years (at the beginning of the study), 13.4 years (at the final stage) were involved into the present research.

Analyzing the features of group dynamic in the newly formed school community, the author claimed that establishing a new structure of ingroup relationships and the student's personal development are interrelated phenomena. The particular attention was paid to the development of important social traits such as prosociality. The article raises issue about the features of adaptation to new conditions of school life and adolescents' assessment of their social competences. It is noted that the real prosocial behavior is positively correlated with the indicators of social adaptation, whereas no any significant correlations with other varieties of adaptive processes (mental and psycho-physiological) were found. The ingroup individual's status and his / her attitudes towards the classmates are discussed. It was found that the positive atmosphere of acceptance in the group encouraged establishing the positive subjective orientations and attitudes towards classmates. The correlation between individual's ingroup status and his or her attitudes toward classmates had a moderate level ($r = 0,44$ $p < 0.05$). Furthermore, there is the relationship between the peer acceptance and adolescents' willingness to help others. As important determinants of prosocial behavior, four subtypes of empathy (positive, negative, cognitive and active) were studied. Obtained results showed that students' prosocial behavior correlated with their empathic attitudes, especially with active empathy. Besides that, it was found that, instead of the other subtypes, active empathy had some gender-related features: girls had stronger tendency to perform behavior associated with the active empathy. In conclusion it is noted that interrelationship of negative social status and prosocial development in adolescence requires the further exploration.

Key words: prosocial behavior, helping, empathy, adaptation, ingroup relationships structure, social status.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2019 р..

З М І С Т

Бабій М. Вплив трудової міграції батьків на мотивацію до навчання першокласників.....	5
Балашов Е. Концептуальні характеристики метакогнітивного моніторингу навчальної діяльності студентів.....	12
Barchi В. Mobbing in professional environment	22
Безлюдна В., Павелків В., Осмак Л. Психологічні особливості соціально-перцептивних оцінок в системі «старшокласник-вчитель».	27
Былинская Н. Социальные представления об отцовстве у мужчин и женщин, состоящих и не состоящих в браке	35
Вакуленко Ю. Сенсомоторний батьківський опитувальник: адаптація на українській вибірці нормотипових дітей та дітей з розладами аутичного спектра	42
Гошовська Д., Фінів О. Психологічні особливості гандикапізму як негативного й упередженого ставлення до людей з вадами здоров'я	53
Дрозд Л. Соціально-психологічний супровід процесу формування життєвого цілепокладання у підлітків з інтелектуальними порушеннями	59
Дучимінська Т., Хлівна О., Ключко Л. Психологічний аналіз дослідження та психокорекції життєвої стійкості у студентів.....	66
Журавльова О., Журавльов О. Нейропсихологічні механізми розвитку прокрастинації.....	73
Камінська О. Особистісні детермінанти конфліктності в підлітковому віці	84
Каргіна Н., Рубський В. Світоглядна основа психологічного благополуччя особистості	90
Каряка І., Токар К. Гендерні особливості прояву стереотипів професійної діяльності юнаків.....	97
Korniienko I. The narrative component of the life scripts analysys.....	103
Корчакова Н.В. Розвиток просоціальності підлітків у контексті формування внутрішньої структури групи	109
Коць М., Давидюк К. Особливості соціального інтелекту дітей підліткового віку з вадами психофізичного розвитку.....	118
Коць М., Цвігун О. Психологічний аналіз емоційного вигорання у студентської молоді ...	125
Литвиненко С. А., Ямницький В. М. Становлення ігрової терапії в психоаналітичних школах А. Фрейд та М. Кляйн.....	130
Магдисюк Л., Притка І. Психологічні особливості прояву самотності у юнацькому віці	136
Магдисюк Л., Павлова Б., Гнатойко І. Медико-психологічне консультування осіб з серцево-судинними захворюваннями.....	144
Марченко Е. Анализ заблуждений относительно метафорических ассоциативных карт как инструмента психологической помощи	150
Мельник А., Магдисюк Л., Ключко Л. Вплив успішності та емоційно-психологічного клімату на девіантну поведінку підлітків.....	160
Немеш О. Вплив медіа на соціалізацію сучасної молоді	166
Назаревич В. Функції остракізму в освітньому середовищі	177
Ногачевська І., Івашкевич Е. Психологічні традиції щодо проблеми розуміння художніх текстів.....	187
Павелків Р.В., Кулакова Л., Кулаков Р. Особливості адаптації працівників психологічної служби системи освіти до умов професійної діяльності.....	194
Синюк Д. Взаимосвязь стилей семейного воспитания старшеклассников и их гендерных представлений.....	200
Федоренко Р., Фенина О. Психологічні особливості особистості, потерпілої від сексуального насильства.....	209
Федоренко Р., Дучимінська Т. Аналіз впливу психосексуальної привабливості партнерів на задоволеність шлюбом на різних стадіях подружнього життя.....	215
Хомич І. Вікові особливості прояву особистісних характеристик молодших школярів.....	221

Hupavtseva N. Facilitative aspects of learner`s autonomy	226
Шемчук О. Результати емпіричного дослідження формування професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців Державної прикордонної служби України	233
Шмарова Н. Економічна депривація як негативний чинник психогенези особистості: теоретичний ракурс проблеми.....	244
Юрченко В., Гришук М. Теоретичні засади досліджень впливу сім'ї на невротизацію дітей та шляхів її ранньої психокорекції	251
Відомості про авторів	258

